

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ КЛІМАТУ В УКРАЇНІ

CURRENT LEGAL ISSUES OF CLIMATE PROTECTION IN UKRAINE

Лозо О.В., к.ю.н.,
асистентка кафедри екологічного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Гавриленко К.О., студентка IV курсу
господарсько-правового факультету

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальніших екологічних проблем, а саме правовій охороні клімату в Україні. Розглянуто поширені проблеми, з якими триває боротьба та які можуть виникнути в перспективі, що потребує внесення відповідних змін у законодавство. Акцентовано на впливі наукових інновацій на формування клімату, а також висвітлено статистичні дані ООН.

Наголошено, що важливими для правової охорони клімату є аналіз міжнародних нормативних актів та активне використання міжнародного досвіду в цій сфері. У цьому контексті згадується Конвенція ООН про зміну клімату, зокрема Монреальський протокол, як інші нормативно-правові акти в галузі охорони клімату міжнародного характеру, за якими Україна взяла на себе певні зобов'язання, так і акти національного законодавства. До останніх належать закони України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів», «Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року» та «Про внесення змін до Лісового Кодексу України щодо проведення національної інвентаризації лісів». Наведено визначення кліматичної політики і сектори, що входять до неї.

У статті розглянуто основні правові проблеми у цій сфері, зокрема малу ефективність чинних нормативних актів. З'ясовано вплив забруднюючих речовин на навколишнє природне середовище та визначено найнебезпечніші з них для здоров'я людини.

Автори зазначають про необхідність створення належної кліматичної політики та стратегій екологічного розвитку, законодавче врегулювання положень щодо охорони клімату з урахуванням досвіду інших держав, контролю та нагляду за дотриманням відповідних норм законодавства і виконання міжнародних зобов'язань, що буде якісно покращувати кліматичну ситуацію в Україні та світі.

Ключові слова: зміна клімату, кліматична політика, міжнародне екологічне право, глобальне потепління, антропогенні чинники, викиди парникових газів.

The article is devoted to one of the most pressing ecological problems, namely the legal protection of the climate in Ukraine. The broader problems, which are currently being fought, and which may arise in the future, which require appropriate changes in the legislation, are discussed. Emphasis is placed on the impact of scientific innovations on the formation of the climate, and UN statistics are also highlighted.

It is emphasized that the analysis of international legal acts and the active use of international experience in this field are important for the legal protection of climate change. In this context, the UN Convention on Climate Change, the Montreal Protocol in particular, as well as other normative and legal acts in the field of climate protection, both of international character, for which Ukraine has assumed significant responsibilities, and national legislation are of note. Among the latter is the Law of Ukraine "On monitoring, reporting and verification of greenhouse gas emissions", the Law of Ukraine "On the Concept of the National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030" and the Law of Ukraine "On Amendments to the Forest Code of Ukraine regarding the national inventory of forests". The definition of forest policy, its components and problematic aspects in this sphere are given.

The article discusses the main legal problems in this sphere, including the lack of effectiveness of legal acts. The impact of polluting rivers on the environment is discussed and the most dangerous ones for human health are identified.

The authors point out the necessity of establishing appropriate climate policy and strategies for ecological development, and the need to legislate provisions for the protection of the environment, taking into account the experience of other countries, control and monitoring of compliance with the relevant legislation and international obligations, which will effectively improve the climate situation in Ukraine and the world.

Key words: climate change, climate policy, international environmental law, global warming, anthropogenic factors, greenhouse gas emissions.

Як відомо, навколишнє природне середовище справляє вагомий вплив на самопочуття людини і навіть здатне керувати її емоціями та настроєм. Клімат відіграє першочергову роль у нашому житті, проте чи помічаємо ми проблеми, які вже через кілька десятків років можуть спричинити справжню кліматичну катастрофу? Тому звернемо увагу на правові аспекти регулювання та охорони клімату в Україні. Розглянемо найпоширеніші проблеми та прогнози в цій сфері, яким чином можна уникнути та запобігти можливим негативним наслідкам і врегулювати це питання на законодавчому рівні, враховуючи міжнародний досвід.

Варто зауважити, що вивчення питання клімату вже давно є актуальним та зустрічається в багатьох працях науковців, таких як А.П. Гетьман, В.І. Андрейцев, Г.В. Анісімова, Г.І. Балюк, М.М. Бринчук, М.В. Краснова, С.М. Копиця, С.В. Кравченко, Н.Р. Малишева, К.А. Прохоренко, В.К. Рибачек, Ю.С. Шемшученко тощо [1, с. 48]. Дослідження клімату, його зміни є важливим насамперед задля нашого безпечного життя та майбутніх нащадків, тому має бути створена потужна нормативно-правова база, яка буде здатна зберегти та захистити нашу планету від негативних наслідків.

Можна виділити три основних групи чинників, спрямованих на зміну клімату: тектонічні, астрономічні та антропогенні [2]. Останні являють собою діяльність людини як окремого автономного суб'єкта, здатного чинити вплив, який відбивається на кліматі, зокрема на його зміні. Попри те, що людина є лише частиною екосистеми та не спроможна повністю здійснювати формування клімату, вона може справляти як позитивний, так і негативний вплив на кліматичні умови.

ООН у своєму звіті щодо масштабних змін клімату вказує, що за останні десятки років рівень моря піднявся на 20 см, а середній рівень температури зріс на 1,06 градуса Цельсія [3]. Ці факти справді вражають та свідчать насамперед про необережне ставлення людини до природи, яке сприяє збільшенню кількості стихійних лих, таких як повені, землетруси, засухи та пожежі тощо. Ці природні катаклізми торкаються й України. Кліматичні зміни прискорює вирубка лісів у Карпатах та деяких інших областях, яка негативно впливає на тваринний та рослинний світ, якість атмосферного повітря і погіршує наслідки повеней.

У 2020 році було прийнято Закон України «Про внесення змін до Лісового Кодексу України щодо проведення національної інвентаризації лісів». Цей захід проводиться на

всій території України з метою обстеження лісового фонду України та узагальнення інформації щодо запасів лісових ресурсів, а також їх стану. Необхідно визначити чіткі кроки та запровадити процедуру відновлення лісових насаджень.

За умов переходу економіки України на низьковуглецеве зростання ухвалена Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року, яка має на меті знизити використання викопного палива та перехід на альтернативні джерела як більш екологічні види енергії [4]. Процес декарбонізації енергетичної системи справляє вагомий вплив на зменшення темпів зміни клімату. До того ж зменшення використання нафти захищає та охороняє морське середовище, яке є невіддільною частиною водного фонду. Охорона водного фонду є невід'ємною частиною заходів з охорони клімату загалом. Її регулює Конвенція ООН із морського права 1982 р., у статті 197 якої визначається, що держави співпрацюють на всесвітній і, коли це доречно, регіональній основі безпосередньо або через компетентні міжнародні організації у формуванні або розробці міжнародних норм, стандартів або рекомендованих практик і процедур, що відповідають цій Конвенції, для захисту і збереження морського середовища з урахуванням характерних регіональних рис [5, с. 39]. Концепція наголошує на поєднанні міжнародних норм та, відповідно, національного законодавства держав для запобігання забрудненню морського середовища.

Конвенція ООН про зміну клімату, ратифікована Україною у 1997 році, визначає проблему зміни клімату як глобальну [6]. Тому максимальне залучення країн до цього питання має сприяти її ефективному вирішенню. Слід пам'ятати, що під час впровадження стандартів охорони клімату необхідно враховувати економічну забезпеченість кожної країни для того, щоб якомога більше держав могли їм відповідати та підтримувати розвиток світової кліматичної політики на високому рівні.

Конвенція згадує також Монреальський протокол 1987 року про речовини, які руйнують озоновий шар [7]. Доречно наголосити, що зміни озонового шару відбуваються через надмірну кількість викиду в атмосферу парникових газів, наслідком чого є виникнення парникового ефекту, який призводить до глобального потепління. Більшість промислових підприємств використовують технології, які потребують викидів забруднюючих речовин на кожному етапі виробництва. Враховуючи стрімкий розвиток економіки та збільшення кількості виробничих підприємств, держави мають реалізовувати відповідну політику у сфері безпечності навколишнього природного середовища та оновлювати законодавство. Зокрема, необхідним є встановлення чітких лімітів на викиди викиди забруднюючих речовин та вдосконалення процедур моніторингу стану довкілля. Важливе значення для контролю та запобіганню викидів в атмосферу парникових газів та інших забруднюючих атмосферу речовин має прийнятий у 2019 році та введений у дію у 2021 році Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів», завдяки якому чітко закріплюються повноваження державних органів у цій сфері, а громадським об'єднанням надається право брати участь у прийнятті рішень щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання відносин, що виникають у сфері моніторингу, звітності та верифікації, а також подавати запити до органів державної влади стосовно цього питання [8]. Також Законом вносяться зміни в деякі нормативно-правові акти, а саме: доповнено Кодекс України про адміністративні правопорушення статтею 91-6 «Порушення вимог законодавства у сфері моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів». Також Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів у 2021 році затверджено «Порядок державної реєстрації установок у Єдиному реєстрі з моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» [9].

Доречно згадати, що науковий прогрес у вигляді технічних інновацій певною мірою полегшив наше буття, а також забезпечив високий та якісний рівень життя, проте чи позитивно це впливає на нашу планету та клімат зокрема? У цьому аспекті заслуговує на увагу дослідження щодо впливу технологій штучного інтелекту на зміну клімату у світі. З одного боку, штучний інтелект точніше прогнозує кліматичні зміни, надає глобальні та індивідуальні прогнози погоди за допомогою охоплення такого неозорого кола тем, як прогнозування екстремальних погодних явищ, реконструкція минулих кліматичних умов і їхніх соціально-економічних наслідків. Крім того, він використовується для вимірювання та зменшення викидів CO₂ шляхом оптимізації наявних систем та може оптимізувати споживання електроенергії. Водночас одна модель NLP може викидати еквівалент приблизно 300 000 кг вуглекислого газу, що в 5 разів більше, ніж автомобіль виробляє за своє життя. А оцінений глобальний слід цієї галузі у 2020 році можна порівняти з впливом авіаційної промисловості. Автори дослідження вважають, що штучний інтелект може і має сприяти покращенню стану довкілля і бути корисним у боротьбі зі зміною клімату, але необхідно враховувати всі проблемні аспекти під час використання таких технологій [10].

Очевидним є те, що першочергове значення для вирішення наявних проблем має виважена кліматична політика – діяльність органів державної влади, спрямована на зменшення викидів парникових газів та адаптацію до змін клімату, а також відповідні дії інших зацікавлених сторін [11, с. 5]. Вона впливає на сектор енергетики, комунальне та сільське господарство, охорону довкілля, сферу будівництва та інфраструктури загалом, водний, лісовий, а також транспортний сектор тощо. Майже кожна з вищенаведених складових частин кліматичної політики відчуває на собі зміну клімату.

Розглядаючи досвід європейських країн, варто зауважити, що в Європейському Союзі схвалено Кліматичну та енергетичну політику до 2030 року, яка спрямована на підвищення енергоефективності та сприяння покращенню кліматичної ситуації [12, с. 23]. Також Європейська Комісія визначила за мету для країн ЄС досягнення так званої кліматичної нейтральності до 2050 року.

Водночас в Україні є значна ймовірність підвищення частоти й інтенсивності кліматичних аномалій та стихійних лих, виникнення засух, що зумовлені особливостями клімату України, появи нових видів хвороб сільськогосподарських рослин, низького рівня родючості ґрунтів, проблеми водозабезпеченості південно-східних областей України [13, с. 107]. Вищенаведені проблеми свідчать насамперед про пасивність органів державної влади та органів місцевого самоврядування на національному рівні, безініціативність нашої держави на міжнародній арені, яка проявляється в неповному дотриманні міжнародних зобов'язань у цій сфері.

Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року наголошує на заходах, які спрямовані на мінімізацію ризиків, пов'язаних зі зміною клімату: запровадження дієвих заходів з адаптації до зміни клімату та підвищення опірності до пов'язаних із кліматом ризиків і стихійних лих для сфер охорони здоров'я, життєдіяльності людей, секторів економіки та природних екосистем; створення механізму формування адаптаційної політики, який базується на принципі від місцевого (регіонального) до національного рівня, враховуючи насамперед інтереси громад і секторів економіки, які є найбільш схильними до впливів змін клімату, запровадження механізму управління ризиками, створених внаслідок екстремальних погодних умов і стихійних лих у межах території України [14]. Формуючи державну політику у сфері зміни клімату важливо звертати увагу на більш уразливі та схильні до впливів клімату сфери господарювання.

Загальним підходом до вирішення проблеми зміни клімату є пом'якшення її наслідків, тобто запобігання надмірним викидам парникових газів, сприяння їх поглинанню, а також адаптація до такої зміни. Сучасні антропогенні процеси занадто швидкі та не є природними для екосистем, що не дозволяє їм встигнути адаптуватися. Це вимагає посилення роботи з адаптації, розвитку відповідної власної інфраструктури, що має забезпечуватися постійним фінансуванням. Ефективна адаптація може бути реалізована на базі комплексу документів економічного спрямування (оподаткування, ліцензування, субсидування), запровадження стандартів, техноло-

гій, посилення вимог до об'єктів критичної інфраструктури, фінансування науково-технічних робіт, а також підвищення обізнаності населення щодо проблеми кліматичних змін.

На нас покладається відповідальність за збереження планети для майбутніх нащадків. Тому необхідно створити належну кліматичну політику та стратегії екологічного розвитку, законодавчо закріпити положення щодо охорони клімату з урахуванням досвіду інших держав, контроль та нагляд за дотриманням норм та виконувати міжнародні зобов'язання, що буде якісно покращувати кліматичну ситуацію в Україні та світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Копиця Є.М. Екологічне нормування у сфері правового забезпечення боротьби зі змінами клімату в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* : збірник наукових праць. 2019. № 6. С. 47–51.
2. Орлов О.П. Міжнародно-правове регулювання питань зміни клімату Землі: проблеми та перспективи. Суми, 2020. 43 с.
3. Зміни клімату масштабніші, ніж припускали – ООН. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/09/17/7307458/> (дата звернення 10.10.2021).
4. Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/Proekt/LEDS_ua_last.pdf (дата звернення 29.10.2021).
5. Жовнірчик О.Я. Проблеми міжнародно-правового регулювання екологічного захисту морського середовища. *Актуальні проблеми міжнародного права та порівняльного правознавства*. URL: <https://nau.edu.ua/site/variables/news/2018/5> (дата звернення 10.10.2021). С. 38–41.
6. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text (дата звернення 10.10.2021).
7. Монреальський протокол по речовинам, руйнуючим озоновий шар. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/montreal_prot.shtml (дата звернення 10.10.2021).
8. Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів : Закон України від 12 грудня 2019 р. № 377-IX / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20#Text> (дата звернення 10.10.2021).
9. Про затвердження Порядку державної реєстрації установок у Єдиному реєстрі з моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів : Наказ Міністерства юстиції України від 3 лютого 2021 р. № 75 / Міністерство юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0428-21#n14> (дата звернення 10.10.2021).
10. Lozo O., Onishchenko O. The Potential Role of the Artificial Intelligence in Combating Climate Change and Natural Resources Management: Political, Legal and Ethical Challenges. *Grassroots Journal of Natural Resources*. 4(3): 111–131. 2021. Doi: <https://doi.org/10.33002/nr2581.6853.040310> (дата звернення 10.10.2021).
11. Кліматична політика України: енергетична складова. URL: https://ua.boell.org/sites/default/files/hbs_klimatichna_politika_ukrayini_energetichna_skladova.pdf (дата звернення 10.10.2021).
12. Удод Н.М. Глобальні кліматичні зміни: вплив на міжнародну торгівлю та засоби регулювання. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія: Економічні науки*. 2015. № 3 (80). С. 107.
13. Зміна клімату: наслідки та заходи адаптації : аналіт. доповідь / С.П. Іванюта, О.О. Коломієць, О.А. Малиновська, Л.М. Якушенко ; за ред. С.П. Іванюти. Київ : НІСД, 2020. 110 с.
14. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року : Закон України від 7 квітня 2021 р. № 430-2018-р / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-r#Text> (дата звернення 10.10.2021).